

TARİHSEL VE KÜLTÜREL BOYUTLARIYLA ALEVİLİK

İlyas ÜZÜM, İSAM Yayınları, Mart 2008, s. 191.

Habib KARTALOĞLU*

Ülke gündeminde Aleviliğin zaman-zaman önemli bir yer işgal etmesi ve bazı çevrelerin Aleviliği popüler bir ilgi odağı niteliğinde ön plana çıkarmaları nedeniyle, hem Aleviler hem de Sünniler, Aleviler üzerine araştırma yapmaya yönelmektedir. Ancak yapılan incelemelerin arka planında yukarıda zikredilen sebepler olmasına rağmen konu hakkında yapılan çalışmaların kahir ekseriyetinin objektiflikten uzak olduğu nitelenmektedir. Çünkü konu, ya “tarafgirlik” ya da Alevileri “ötekileştirme/dışlama” psikolojisiyle ele alınmaktadır. Tanıtımını yapacağımız bu kitap ise konuyu olabildiğince objektiflik sınırları dâhilinde yargılayıcı niteliklerden uzak bir tutumla ele almaya çalışmaktadır.

Eser giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Ayrıca çalışmanın sonuna postnişinleriyle birlikte Anadolu’daki bazı Alevi ocaklarının isim listesini veren üç ek ilave edilmiştir.

Eserin birinci bölümünde yazar, tarihi seyir içerisinde farklı isimlerle anılan ve günümüzde Alevilik olarak nitelenen sosyo-kültürel yapının arka planının uzun bir geçmişe sahip olduğunu belirtmektedir. Yazar, Türklerin

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Mezhepler Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi

Müslüman olmaya başladıkları onuncu asırdan günümüze kadar süregelen tarihi süreçte Alevilerin konumunu ve Aleviliğin Tarihsel arka planını bu bölümde on bir temel başlık altında incelemektedir.

Türklerin Müslüman olmasında dönemin şartları etkili olmasına rağmen asıl etkili olan sebep İslâm'ın temel inanç ilkeleriyle Türklerin inançlarının benzerlik arz etmesidir. Burada şunu belirtmek gerekir ki yeni bir dini kabul eden topluluğun bütünüyle eski alışkanlıklarını, kültürlerini veya tabularını bırakmaları mümkün değildir. Bazı inançlar yeni dinde devam eder. Nitekim topluluklar halinde İslamiyet'e giren göçebe Türkler, bazı eski inançlarını terk etmemiş, bunları İslâmî bir hüviyete büründürerek korumuştur. Türkmenlerin bu tutumu yeni mistik akımların doğmasına zemin hazırlamıştır. Yazara göre göçebe Türklerin İslâm anlayışları Yesevilik, Vefailik, Haydarîlik ve Kalenderîlik gibi yapılanmalar içerisinde devam etmiştir. Fazla detaya inmeden bu yapıların tarihi süreçte Alevî oluşuma tesirleri hakkında bilgiler vermektedir. Daha sonra bu bölümde göçebe Türklerin bazı sosyal ve siyasi faktörlerin tesiriyle oymaklar halinde Anadolu'ya göçleri ve sonrasında da Baba İlyas önderliğindeki Babâî hareketinden bahsedilir. Anadolu Aleviliğinde önemli bir yeri olan Baba İlyas, bu coğrafyanın İslamlaşmasında etkili olan bazı önemli halifeler yetiştirmiştir. Yazar, Baba İlyas'ın haleflerinden Hacı Bektaş-ı Velî ile birlikte Geyikli Baba ve Abdal Musa'dan bahsetmektedir.

Yesevilik başta olmak üzere Vefailik, Haydarîlik ve Kalenderîlik gibi tasavvufi akımlardan etkilenen Babâî hareketi, Baba İlyas'ın halifeleri vasıtasıyla Anadolu'nun farklı bölgelerinde ciddi bir taraftar kitlesine sahip olmuştur. Babâî hareketi zamanla Bektaşîlik ve Kızılbaşlık şeklinde iki oluşuma zemin hazırlamıştır. Nitekim Babâî Hareketine XV. yüz yıl itibarıyla bir taraftan Hurufîlik etki ederken diğer taraftan da Safeviyye Tarikatı etki etmiştir. Safevî tarikatı ile birlikte Babai hareketine Şîî unsurlar girmeye başlamıştır. Bu sebeple yazar, burada Kızılbaş teriminin ortaya çıkış sürecini ve başlangıç itibarıyla Sünnî bir tekke olan Erdebil Tekkesinin Şiileşmesiyle hareketin devletleşmesine ayrı bir önem vermiştir.

Yazar Bektaşîliğin gelişiminden başlayarak Kızılbaş–Bektaşî farklılıklarına yer vermiştir. Buna göre Bektaşîler merkezi otorite ile sıcak ilişkiler kur-

malarına rağmen Kızılbaşlar merkezi otoriteye karşı sert bir tutum sergilemişler ve bazı isyanlar çıkarmışlardır. Ayrıca yazar, Bektaşiliğin tarihi gelişim sürecine değinerek, Bektaşilik yeniçeri ocağı bağ ilişkisine yer vermiş, sonrasında da yeniçeri ocağı ile iyi ilişkileri olan Bektaşi tekkesinin kapatılarak yasaklandığına ve günümüze kadar gelen seyrine özet halinde yer vermektedir.

Eserin ikinci bölümünde yazar Aleviliğin kültürel boyutunu ele almaktadır. Bâtinî, tasavvufî, toplumsal bir örgütlenme olan Aleviliğin inanç, ibadet, adab ve erkânı bu bölümde çok yönlü tahlil edilmektedir. Yazara göre, dini bir anlayış ve yaşayış tarzı olan Alevilik geniş ve esnek bir inanç zemininde kurulduğu için inanç boyutunu detaylı bir şekilde ele almak son derece önemlidir. Aleviliğin inanç boyutunu menakıplamalardan, temel erkân kitabı olan “Buyruk”tan ve önemli ozanların deyişlerinden yararlanmak suretiyle ele alınmıştır. Bu kısımda Aleviliğin en önemli sembolü olan “Hak-Muhammed-Ali” terkibi üzerinde durulup, Ulûhiyet, Muhammed ve Ali tasavvurları izah edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Alevilerin diğer Müslüman grupların sahip olduğu inanç anlayışlarına bakışları da ele alınmıştır. Daha sonra Alevi inanç sistemine etki eden Hurufilik, Şii ve Batınî tasavvuf anlayışlarına yer verilmiştir. Özellikle burada Aleviliğin inanç esaslarının arka planını oluşturan “dört kapı-kırk makam”, “üç farz-dört sünnet” gibi tasavvufî kavramlar izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde son olarak Alevilerin ibadet anlayışı ele alınmaktadır. Öncelikle Alevilerin temel ibadetlere yönelik tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından Alevilerin önem verdikleri erkân adabı, cem’in kaynağı, cemde olmazsa olmaz on iki hizmet ve temel cem çeşitleri izah edilmiştir.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse İlyas Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik adlı bu eserinde olabildiğince objektif bir tutum sergilemiş ve betimleyici bir anlatım tarzını benimsemiştir. Araştırmasında Alevilerin temel yazılı kaynaklarından faydalanmış olması, verdiği bilgilerin kıymetini artırmıştır. Ayrıntılara fazlaca yer vermemiş olması, Alevilik konusunda genel bilgi sahibi olmak isteyenler için isabetli bir tercih olacağı kanaatindeyiz.